

О. С. Ткачук

*кандидат юридичних наук,
доцент,
суддя Вищого спеціалізованого
суду України з розгляду
цивільних і кримінальних справ,
вчений секретар НКР ВССУ*

А. О. Ткачук

*студентка 4 курсу
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

КРЕДИТНІ СПОРИ: ДЕЯКІ СПІРНІ ПИТАННЯ СТЯГНЕННЯ НЕУСТОЙКИ

Інтенсивна інтеграція вітчизняної фінансової системи в міжнародну стала причиною того, що криза світової фінансової системи, що розпочалася у 2008 р., безпосередньо відобразилась і на її функціонуванні. Для українських кредитно-фінансових організацій результатом цього стало погіршення ліквідності у банківському секторі, швидке зростання/коливання курсу іноземної валюти, суттєве зменшення доходів населення, що, у свою чергу, призвело до виникнення великої кількості судових спорів щодо виконання кредитних договорів, договорів банківського вкладу, забезпечення договірних зобов'язань, звернення стягнення на заставлене майно, визнання договорів кредиту, поруки, застави, іпотеки недійсними тощо.

Проте переважна кількість спорів все ж таки пов'язана з неможливістю своєчасно виконати прийняті на себе договірні зобов'язання з повернення як кредиту, так і вкладу через зміни у фінансовому стані учасників таких правовідносин. Нерідко наявний і суб'єктивний фактор — небажання з різних підстав повернути отримане за договором.

Зрозуміло, що кредитні правовідносини є не лише економічним поняттям. Велику роль при їх дослідженні відіграє соціальний аспект, оскільки економічна та політична ситуації в державі впливають на кількість спорів зазначеної категорії.

У жовтні 2010 р. ВСУ підготував узагальнення судової практики розгляду цивільних справ, які виникають з кредитних правовідносин (2009–2010 рр.), а пленум ВССУ 30 березня 2012 р. прийняв постанову № 5 «Про практику застосування судами законодавства при вирішенні спорів, що виникають із кредитних правовідносин» (постанова пленуму ВССУ № 5), в якій дав судам роз'яснення з метою забезпечення правильного й однакового застосування судами законодавства, що регулює кредитні правовідносини.

Зазначені роз'яснення і прийняті у подальшому судові рішення як судом касаційної інстанції, так і ВСУ у порядку перегляду судових рішень з підстав неоднакового застосування судом касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права дозволили в основному забезпечити єдність судової практики з більшістю кредитних спорів, що виникали.

Разом із тим, ураховуючи предмет зазначеної вище постанови пленуму ВССУ, у ній практично не роз'яснено спірні питання судової практики, що стосуються стягнення неустойки за невиконання чи неналежне виконання кредитного зобов'язання. До того ж вони й не могли бути роз'яснені саме в цій постанові пленуму, оскільки питання стягнення неустойки стосуються не лише кредитних спорів, а й інших зобов'язань, і не тільки грошових.

У зв'язку з тим що в судовій практиці по-різному, часто неоднаково, вирішуються питання відповідальності за порушення грошового зобов'язання, зокрема щодо стягнення неустойки, ця проблема потребує окремого дослідження.

У структурі цивільних правовідносин зобов'язання посідає особливе місце і є співвідношенням прав та обов'язків, які існують на підставі закону або договору. При цьому в поняття «зобов'язання» як його елемент незмінно входить і санкція, яка забезпечує здійснення прав кредитора і виконання обов'язку боржником. За зобов'язанням боржник не лише повинен виконати те, що є змістом його обов'язку, а й відповідає у разі його невиконання чи неналежного виконання.

Як слушно зазначає Т. В. Боднар, найбільш чітко значення і зміст договірних зобов'язань розкриваються при їх виконанні. Виконання — це динамічний стан зобов'язання, завдяки якому реалізуються (здійснюються) права та обов'язки його сторін [1].

Зрозуміло, що виконання договірних зобов'язань має підпорядковуватись певним засадам (принципам), відповідно до яких здійснюється правове регулювання зобов'язальних правовідносин сторін. При розгляді цивільних спорів суди не можуть на них не зважати. Зокрема, російський вчений С. В. Сарбаш до ряду принципів виконання зобов'язань відносить такі: а) належне виконання; б) недопустимість односторонньої відмови від виконання зобов'язань; в) реальне виконання; г) економічність виконання; г) розумність та добросовісність виконання [2].

Отже, оскільки норми, що регулюють виконання договірних зобов'язань, є складовою цивільного законодавства і, зокрема, зобов'язального права, на виконання зобов'язань поширюються загальні засади цивільного законодавства, визначені у ст. 3 ЦК. На жаль, у судових рішеннях вони практично не відображаються, хоча і враховуються при вирішенні спору.

Підставою цивільно-правової відповідальності, як і юридичної відповідальності загалом, є неправомірна поведінка (правопорушення).

Прострочення виконання боржником чи кредитором цивільного обов'язку, що випливає зі змісту зобов'язання, є його порушенням. Правові наслідки порушення зобов'язання зазначені у ст. 611 ЦК. Це: 1) припинення зобов'язання внаслідок односторонньої відмови від зобов'язання, якщо це встановлено договором або законом, або розірвання договору; 2) зміна умов зобов'язання; 3) сплата неустойки; 4) відшкодування збитків та моральної шкоди.

Отже, крім відшкодування збитків та моральної шкоди, сторона у зобов'язанні за прострочення його виконання може нести відповідальність у виді неустойки (штрафу, пені). При цьому, що важливо, неустойка має подвійну природу та виконує функції як виду забезпечення зобов'язання, так і міри (форми) цивільно-правової відповідальності [3].

Нормативні положення щодо неустойки містяться у главі 49 ЦК. Законодавцем визначено, що неустойкою (штрафом, пенею) є грошова сума або інше майно, які боржник повинен передати кредиторі в разі порушення боржником зобов'язання (ч. 1 ст. 549 ЦК). Отже, є два основні види неустойки: грошова (штраф і пеня) та майнова.

Результат аналізу договірної та судової практики свідчить про те, що найбільш поширеними видами неустойки є штраф і пеня, які з урахуванням змісту частин 2 і 3 ст. 549 ЦК визначаються і стягуються винятково у вигляді грошових сум, які боржник зобов'язаний сплатити в разі порушення свого зобов'язання.

Штрафом є неустойка, що обчислюється у відсотках від суми невиконаного або неналежно виконаного зобов'язання, а пеня нараховується за кожен день прострочення виконання грошового зобов'язання. Отже, враховуючи положення п. 1 ч. 2 ст. 258 ЦК про застосування позовної давності в один рік до вимог про стягнення неустойки, кредитор може стягнути пеню лише за один рік. Проте, на нашу думку, немає законодавчих перешкод для повторного стягнення пені, якщо після ухвалення відповідного судового рішення, зобов'язання продовжує існувати і боржник його не виконує. Разом із тим така заборона є в господарських правовідносинах, оскільки ч. 6 ст. 232 ГК передбачено, що нарахування штрафних санкцій за прострочення виконання зобов'язання, якщо інше не встановлено законом або договором, припиняється через шість місяців від дня, коли зобов'язання мало бути виконано.

Також слід зазначити, що відповідно до положень ЦК штраф встановлюється за порушення будь-якого зобов'язання, а пеня — лише за порушення грошового зобов'язання.

За результатами аналізу судової практики практично в усіх кредитних договорах врегульовано питання відповідальності за порушення зобов'язання шляхом нарахування неустойки: пені або штрафу, або, як правило, їх одночасного нарахування.

Судова практика ВСУ, ВССУ як суду касаційної інстанції однакова: за одне і те саме порушення одночасно не може застосовуватись штраф і пеня, які є цивільно-правовою відповідальністю одного виду [4]. Але тільки за одне й те саме порушення.

Це відповідає положенням ст. 61 Конституції України, згідно з якою ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення. Під видом відповідальності тут розуміється не лише кримінально-правова чи адміністративно-правова, а й цивільно-правова відповідальність. Джерелом цього принципу є давньо-римське правило «*Nemo debet bis purini pro uno*» — «Ніхто не повинен двічі нести покарання за один злочин». Саме в такому контексті цей принцип знайшов своє відображення у ст. 4 Протоколу № 7 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Банки та інші фінансові установи, звичайно, знають про таке положення закону та про стабільну й однакову судову практику. У зв'язку з цим у кредитних договорах, як правило, все ж таки зазначається про відповідальність боржника за невиконання чи неналежне виконання зобов'язання та його обов'язок сплатити пеню і штраф, проте кредитори зазначають при цьому різні види порушення.

Згідно зі ст. 549 ЦК пеня і штраф є видами неустойки, а не окремими та самостійними видами юридичної відповідальності. Проте у межах одного виду відповідальності можуть застосовуватись різні санкції, що узгоджується зі свободою договору, встановленою ст. 627 ЦК.

Так, ВСУ, залишаючи без змін ухвалу ВССУ від 25 листопада 2011 р., зробив такий правовий висновок.

Керуючись результатами системного аналізу ст. 61 Конституції України, статей 549, 611 ЦК, сплата неустойки — єдиний вид відповідальності за порушення зобов'язання незалежно від виду неустойки (штраф або пеня).

Разом із тим у справі, яка переглядалася, суди встановили, що 04 квітня 2005 р. АБ «Діамант» та позичальник уклали кредитний договір, за умовами якого позичальник отримав споживчий кредит у розмірі 70 тис. доларів США зі сплатою 13 % річних за користування кредитом. Умовами договору також передбачено обов'язок позичальника сплачувати щомісячну комісійну винагороду, а за порушення зобов'язання — пеню та штраф.

При цьому відповідно до пунктів 5.1, 5.2 кредитного договору пеня як вид цивільно-правової відповідальності застосовується у разі порушення позичальником обов'язку з повернення тіла кредиту та сплати процентів за користування кредитом у визначений договором строк, тобто до 06 березня 2009 р.

Водночас згідно з п. 5.3 кредитного договору сплата штрафу як виду цивільно-правової відповідальності передбачена за інше правопорушення — прострочення зазначених у п. 3.41 договору строків погашення тіла кредиту і процентів за кредитом, тобто за порушення графіка погашення кредиту і процентів.

Крім того, встановлено, що пеня була стягнута за період, який передує даті — 13 травня 2009 р., тоді як штраф нарахований за період з 13 травня 2009 р. по 12 травня 2010 р., враховуючи, що зобов'язання фактично виконано 17 травня 2010 р. [5].

Таким чином, одночасне стягнення пені та штрафу за порушення кредитного зобов'язання можливе, і суду необхідно чітко з'ясувати умови кредитного договору: за які саме порушення боржником зобов'язання банк нарахував пеню, а за які — штраф; за які періоди порушення здійснені такі нарахування — і обов'язково відобразити ці юридично важливі обставини у своєму судовому рішенні.

При цьому, дотримуючись таких засад цивільного законодавства, як справедливість, добросовісність та розумність (п. 6 ч. 1 ст. 3 ЦК), суд не може не враховувати співмірність розміру збитків та розміру неустойки, що нарахований банком. Проте, як відомо, цивільне судочинство здійснюється з урахуванням принципів змагальності та диспозитивності (статті 10, 11 ЦПК), тому певні правові питання суд не може вирішувати з власної ініціативи.

Відповідно до ч. 3 ст. 551 ЦК розмір неустойки може бути зменшений за рішенням суду, якщо він значно перевищує розмір збитків, та за наявності інших обставин, які мають істотне значення.

В юридичній літературі правильно зазначається, що механізм зменшення розміру неустойки протидіє необґрунтованому збагаченню однієї із сторін за рахунок іншої. Також це відповідає цивільно-правовим принципам рівності та балансу інтересів сторін. Зокрема, можливість зменшення розміру неустойки узгоджує застосування цієї міри відповідальності із загальноправовим принципом відповідності між тяжкістю правопорушення і суворістю покарання. Крім того, можливість зменшення розміру неустойки цілком відповідає її компенсаційній природі як міри відповідальності [6].

Зазначеною нормою права визначено дві умови, які не обов'язково мають бути наявними одночасно, як іноді на це посилаються банки. Розмір неустойки може бути зменшений за рішенням суду, якщо він: 1) значно перевищує розмір збитків; 2) за наявності інших обставин, які мають істотне

значення. На жаль, суди не завжди звертають на це увагу, і якщо розмір неустойки не перевищує розміру збитків, то інші виняткові обставини просто до уваги не беруться.

Правильних висновків дійшов Апеляційний суд Миколаївської області, зазначивши в ухвалі від 10 жовтня 2012 р., що за положенням ч. 3 ст. 551 ЦК розмір неустойки може бути зменшений за рішенням суду, якщо він значно перевищує розмір збитків, та за наявності інших обставин, які мають істотне значення. Ця норма матеріального права передбачає зменшення розміру неустойки за наявності двох умов, які не взаємопов'язані. Тому посилання банку в апеляційній скарзі на те, що розмір неустойки може бути зменшений судом за одночасної наявності обох умов, ґрунтується на помилковому тлумаченні закону [7].

За змістом статей 10, 60 ЦПК кожна сторона зобов'язана довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог і заперечень. Отже, у разі звернення до суду з вимогою про стягнення неустойки саме кредитор зобов'язаний довести невиконання чи неналежне виконання зобов'язання боржником, що згідно із законом чи домовленістю сторін тягне за собою виникнення обов'язку боржника сплатити кредитору відповідну грошову суму як неустойку (ст. 549 ЦК).

При цьому, що є важливим для судової практики, виходячи з принципу свободи договору та презумпції правомірності правочину, на нашу думку, співмірність неустойки і наслідків порушення зобов'язання презюмується. У зв'язку із цим підстави зменшення неустойки має довести саме боржник. Отже, керуючись тим, що особа здійснює свої цивільні права та свій інтерес вільно, на власний розсуд (статті 3, 12 ЦК), неустойка може бути зменшена судом на підставі ч. 3 ст. 551 ЦК лише за наявності відповідної заяви відповідача. Зазначене положення закону роз'яснено судам у п. 27 постанови пленуму ВССУ № 5.

При цьому відповідач має надати суду докази значного перевищення розміру неустойки над розміром збитків та/або наявність інших обставин, які мають істотне значення. Зокрема, він має довести, що можливий розмір збитків кредитора, які могли виникнути внаслідок порушення зобов'язання, значно нижчий, ніж розмір нарахованої неустойки. При цьому кредитор для спростування (а це вимагає від нього ч. 3 ст. 10 ЦПК) таких тверджень може надати докази, що підтверджують співмірність неустойки і наслідків порушення зобов'язання. Оскільки згідно зі ст. 549 ЦК кредитор у разі заявлення вимоги про стягнення неустойки не повинен доводити факт завдання йому збитків (це презюмується), він також може для спростування доводів відповідача про необхідність зменшення неустойки надати докази, що свідчать про те, які наслідки мають подібні порушення зобов'язання для кредитора, який діє у цивільному обороті розумно і передбачливо за рівних обставин, у тому числі з урахуванням ринкових показників (зміна процентних ставок за

кредитом чи ринкових цін на певні товари у відповідний період, коливання валютних курсів тощо).

Таким чином, зменшення судом розміру неустойки в разі її неспівмірності завданім збиткам полягає в оцінці наслідків порушення зобов'язання боржником і застосуванні принципу добросовісності. На жаль, суди не мають якогось чіткого, нормативно закріпленого механізму зменшення розміру неустойки, тому важливою є об'єктивна оцінка обставин кожної справи.

Ще однією підставою зменшення судом розміру неустойки є наявність обставин, що мають істотне значення. Що розуміється під обставинами, які мають істотне значення, ЦК не зазначає, натомість відсилає до розсуду сторін у справі, суду, тобто дає право на оціночні судження. Отже, перелік підстав для зменшення розміру неустойки є невичерпним. Це питання вирішується, виходячи з обставин конкретної ситуації.

В абзаці 2 п. 27 постанови пленуму ВССУ № 5 зазначено, що істотними обставинами в розумінні ч. 3 ст. 551 ЦК можна вважати, зокрема, ступінь виконання зобов'язання боржником; майновий стан сторін, які беруть участь у зобов'язанні; не лише майнові, а й інші інтереси сторін, що заслуговують на увагу (наприклад, відсутність негативних наслідків для позивача через прострочення виконання зобов'язання).

Також слід зауважити, що доводи відповідача про: неможливість виконання зобов'язання внаслідок тяжкого фінансового становища; невиконання зобов'язання контрагентами; наявність заборгованості перед іншими кредиторами; накладення арешту на майно чи грошові кошти; ненадходження грошових коштів з бюджету; добровільне погашення кредиту чи його частини на день розгляду справи; виконання відповідачем соціально важливих функцій у державі; наявність у боржника функцій щодо сплати процентів за користування грошовими коштами (наприклад, за договором позики) — самі по собі не можуть бути підставою для зменшення неустойки.

Часто суди не беруть до уваги те, що ще однією підставою зменшення розміру неустойки є неправомірні дії з боку іншої сторони. Так, згідно з ч. 1 ст. 616 ЦК суд зменшує розмір неустойки, якщо порушення зобов'язання сталося з вини кредитора. Ця норма містить суперечливе положення. Адже якщо порушення сталося з вини кредитора, то в невиконанні або неналежному виконанні зобов'язання вини боржника немає взагалі. У частині 2 ст. 616 ЦК міститься ще одна підстава зменшення розміру неустойки — наявність змішаної вини кредитора і боржника.

Керуючись принципом розумності, достовірності та справедливості, визначення співмірності кредитної заборгованості і вартості предмета іпотеки при зверненні на нього стягнення також повинні судами враховуватись [8].

Необхідно зазначити, що заява відповідача про неспівмірність розміру неустойки і розміру збитків сама по собі не свідчить про згоду відповідача з наявністю заборгованості перед кредитором чи факт порушення зобов'язання.

Через відсутність нормативної норми у судовій практиці немає єдності щодо визначення величини, до якої можна зменшити розмір неустойки. При вирішенні цього питання необхідно враховувати, що невиконання чи неналежне виконання боржником грошового зобов'язання дозволяє йому неправомірно користуватися чужими коштами. Оскільки ніхто не має права отримувати переваги від своєї незаконної поведінки, умови такого користування не можуть бути більш вигідними для боржника, ніж для банку.

На нашу думку, з урахуванням Рішення Конституційного Суду України від 10 листопада 2011 р. № 15-рп/2011 (справа про захист прав споживачів кредитних послуг) про поширення на правовідносини між кредитором та позичальником (споживачем) за договором про надання споживчого кредиту, що виникають як під час укладення, так і під час виконання такого договору, положень Закону України «Про захист прав споживачів» суди можуть застосовувати п. 5 ч. 3 ст. 18 цього Закону України про несправедливість вимоги щодо сплати споживачем непропорційно великої суми компенсації (понад 50 % вартості продукції) у разі невиконання ним зобов'язань за договором і зменшувати розмір неустойки до 50 % суми основної заборгованості.

При цьому, як роз'яснено в абзаці 1 п. 27 постанови пленуму ВССУ № 5, положення ч. 3 ст. 551 ЦК про зменшення розміру неустойки може бути застосовано судом лише за заявою відповідача до відсотків, які нараховуються як неустойка, і не може бути застосовано до сум, які нараховуються згідно з ч. 2 ст. 625 ЦК, що мають іншу правову природу. При цьому проценти, які підлягають сплаті згідно з положеннями статей 1054, 1056-1 ЦК, не підлягають зменшенню через неспівмірність із розміром основного боргу, оскільки вони є платою за користування грошима і підлягають сплаті боржником за правилами основного грошового боргу.

Отже, розмір можливих збитків — це не лише сума основної заборгованості за кредитом, а й сума нарахованих за умовами договору процентів за користування грошима, оскільки вони є основним боргом.

У судовій практиці виникає питання про момент (стадію цивільного процесу), коли може бути зроблено заяву про зменшення розміру неустойки. Особливо гостро це питання постало після внесення до ЦПК змін, які заборонили апеляційному суду при скасуванні рішення суду направляти справу на новий судовий розгляд. На нашу думку, заява відповідача про зменшення розміру неустойки може бути подана лише при розгляді справи судом першої інстанції, оскільки суд апеляційної інстанції розглядає справу в межах вимог, заявлених у суді першої інстанції (ч. 1 ст. 303 ЦПК).

Разом із тим, якщо відповідач у суді першої інстанції заявив про неспівмірність розміру неустойки і наслідків порушення зобов'язання та надав відповідні докази, а суд її розмір не зменшив або зменшив, проте позивач і/або відповідач не згоден з розміром неустойки, стягнутої судом, то суд

апеляційної інстанції за апеляційною скаргою відповідної сторони вирішує питання зменшення неустойки, виходячи з наявних доказів і доказів, додатково поданих з урахуванням вимог ч. 2 ст. 303 ЦПК.

На нашу думку, на стадії апеляційного розгляду справи відповідач може подати заяву про зменшення розміру неустойки лише в разі, якщо належним чином доведе, що неможливість подання такої заяви в суді першої інстанції зумовлена неналежним повідомленням про час і місце розгляду справи місцевим судом. Це пояснюється тим, що згідно з повноваженнями апеляційного суду він не має права в такому разі скасувати рішення з направленням справи на новий розгляд. При цьому зазначене положення не поширюється на ухвалення заочного рішення при належному повідомленні відповідача про дату судового засідання, оскільки процесуальне право при розгляді справи у такому порядку передбачає вибір відповідача: з'явитися до суду чи ні – це його право [9].

Вважаємо, що суд касаційної інстанції не вправі зменшити розмір стягнутої неустойки або збільшити його на підставі ч. 3 ст. 551 ЦК, оскільки визначення судом конкретного розміру неустойки не належить до повноважень суду касаційної інстанції (ч. 2 ст. 324, ст. 341 ЦПК), а є питанням доказування. Разом із тим суд касаційної інстанції може досягнути неустойку, якщо вона була зменшена судом із власної ініціативи за відсутності відповідної заяви відповідача, оскільки в такому разі суд неправильно застосував положення ч. 3 ст. 551 ЦК.

Складною є ситуація, коли кредитор заявив вимоги про стягнення неустойки, встановленої договором, у вигляді одночасного нарахування штрафу та пені, а боржник просить зменшити її розмір на підставі ч. 3 ст. 551 ЦК. На нашу думку, у такому разі суд вирішує питання про співмірність неустойки і наслідків порушення зобов'язання, виходячи із загальної суми штрафу та пені.

При вирішенні позовних вимог про стягнення неустойки суди мають застосовувати положення цивільного законодавства про позовну давність [10].

Відповідно до п. 1 ч. 2 ст. 258 ЦК до позовних вимог про стягнення неустойки (штрафу, пені) застосовується позовна давність в один рік. Разом із тим треба мати на увазі, що вимоги про стягнення неустойки (штрафу, пені) за своєю суттю є додатковими (похідними) вимогами щодо певного основного зобов'язання. Отже, якщо неустойкою (штрафом, пенею) забезпечується виконання зобов'язання, на яке поширюється загальна позовна давність, право на таке стягнення втрачається лише зі спливом строку позовної давності щодо основної вимоги. Таким чином, спеціальна позовна давність стосовно неустойки фактично означає можливість стягнення неустойки (штрафу, пені) за один рік за умови, якщо не сплив строк позовної давності щодо основної вимоги.

Суди, здебільшого, не звертають уваги на те, що згідно з ч. 3 ст. 267 ЦК можливість застосування позовної давності передбачена лише за заявою

сторони у спорі, зробленою до винесення рішення, тобто в суді першої інстанції. Іншими словами, суд не повинен із власної ініціативи зазначати про вплив позовної давності. При цьому зазначене положення закону стосується всіх видів позовної давності: як загальної, так і спеціальної.

Так, згідно із судовим рішенням ВССУ від 20 червня 2012 р. Апеляційний суд м. Києва, зазначивши, що ні відповідач, ні його представники про застосування строку позовної давності не заявляли в суді першої інстанції, не врахував, що можливість відповідача заявити про необхідність застосування позовної давності до вимог про стягнення неустойки не реалізована через невиконання Шевченківським районним судом м. Києва процесуальних вимог закону щодо належного повідомлення про час і місце розгляду справи [11].

За правилами ч. 1 ст. 259 ЦК сторонам дозволено за домовленістю збільшувати встановлену законом як загальну, так і спеціальну позовну давність. З урахуванням ч. 1 ст. 207 ЦК умова про збільшення позовної давності може бути визначена як в укладеному сторонами кредитному договорі, так і в окремому документі або в листах, телеграмах, телефонограмах та інших документах, якими обмінювалися сторони і які повинні однозначно свідчити про досягнення згоди сторін щодо збільшення строку позовної давності.

Наприклад, ВСУ, переглядаючи ухвалу ВССУ від 20 вересня 2012 р., погодився з правовою позицією про те, що спеціальна позовна давність угодою сторін може бути збільшена. Судом було встановлено, що 24 вересня 2006 р. сторонами укладено кредитний договір, за яким відповідач отримав кредит з кінцевим терміном повернення 24 вересня 2007 р., однак свого зобов'язання за ним не виконав.

Згідно з умовами кредитного договору його складовою є Умови надання споживчого кредиту фізичним особам («Розстрочка») (Стандарт). Пунктом 5.5 цих Умов позовну давність за вимогами про стягнення заборгованості за кредитом, процентів за користування ним, неустойки (пені, штрафу) сторонам встановлено тривалістю п'ять років, що відповідає ч. 1 ст. 259 ЦК.

Встановивши такі обставини, суд дійшов висновку, що позивач звернувся до суду з вимогою про захист свого цивільного права в межах погодженої сторонами позовної давності [12].

Разом із тим для стягнення неустойки збільшено строк позовної давності, що свідчить лише про те, що збільшений строк, у межах якого особа може звернутися до суду з вимогою про захист свого цивільного права або інтересу (ст. 256 ЦК). Проте не слід забувати й про ч. 2 ст. 267 ЦК, у якій зазначено, що заява про захист цивільного права або інтересу має бути прийнята судом до розгляду незалежно від впливу позовної давності.

На нашу думку, якщо відповідачів у справі двоє чи більше (позичальник, поручителі тощо), суд вправі відмовити в задоволенні позову за наявності доведеної заяви про застосування позовної давності лише одного з відповідачів, урахуваючи солідарний обов'язок боржників, оскільки саме для пози-

вача у справі позовну давність законом визначено як строк, у межах якого він може звернутися до суду.

У судовій практиці також неоднаково вирішуються питання про розподіл між сторонами судових витрат у разі зменшення судом розміру неустойки. Суду у таких випадках слід враховувати особливості цієї правової ситуації, правильно застосовувати положення Закону України «Про судовий збір» та вимоги ст. 88 ЦПК. Так, згідно з підпунктом 1 п. 1 ч. 2 цього Закону України та п. 1 ч. 1 ст. 80 ЦПК ціна позову визначається з урахуванням заявленої суми основної кредитної заборгованості, неустойки та процентів.

Якщо в подальшому позивач зменшив розмір вимог про стягнення неустойки, питання про повернення переплаченого судового збору позивачеві вирішується відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 7 Закону про судовий збір.

Вирішуючи питання про стягнення неустойки, потрібно враховувати вимоги ст. 624 ЦК, а також зміст договору. Договір при вирішенні питання про відповідальність за порушення грошового зобов'язання відіграє визначальну роль. Зокрема, ним може бути встановлено обов'язок відшкодувати збитки лише в тій частині, в якій вони не покриті неустойкою, чи передбачено стягнення неустойки без права на відшкодування збитків або можливість за вибором кредитора стягнення неустойки чи відшкодування збитків.

Список використаних джерел

1. *Боднар Т. В.* Виконання договірних зобов'язань у цивільному праві : моногр. — К. : Юрінком, 2005. — С. 5.
2. *Сарбаш С. В.* Исполнение договорного обязательства. — М. : Статут, 2005. — С. 99–117.
3. *Луць В. В.* Строки і терміни у цивільному праві : моногр. — К. : Юрінком Інтер, 2013. — С. 289.
4. Справа № 6-9583/10 від 15 грудня 2010 р. // Архів Верховного Суду України.
5. Справа № 6-47 цс 12 від 31 жовтня 2012 р. // Архів Верховного Суду України.
6. *Карпетов А. Г.* Неустойка как средство защиты прав кредитора в российском и зарубежном праве. — М. : Статут, 2005. — 285 с.
7. Справа № 22-ц-1490/4193/12 // Архів Апеляційного суду Миколаївської області; Аналогічна правова позиція викладена в ухвалі Апеляційного суду Чернігівської області від 01 червня 2012 р. у справі № 22-ц-1859/2012.
8. *Пионка М. П., Ткачук О. С.* Судові спори, пов'язані з договором іпотеки житлових приміщень: проблемні питання правозастосування // Часопис цивільного і кримінального судочинства. — 2012. — № 3 (6). — С. 117–128.
9. *Луспенік Д. Д.* Заочне рішення: його цілі, процедура, проблеми та шляхи вирішення // Право України. — 2004. — № 5. — С. 95–99.
10. *Гуйван П. Д.* Позовна давність : моногр. — Х. : Право, 2012. — С. 327–354.
11. Справа № 6-16165 св 12 // Архів Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ.
12. Постанова від 06 березня 2013 р. у справі № 6-4 цс 13 // Архів Верховного Суду України.

Ткачук О. С., Ткачук А. О. Кредитні спори: деякі спірні питання стягнення неустойки

Анотація. У статті досліджуються проблемні питання застосування законодавства та судової практики, що стосуються стягнення неустойки за невиконання чи неналежне виконання кредитного зобов'язання. Роз'яснено певні принципи, відповідно до яких здійснюється правове регулювання зобов'язальних правовідносин сторін. Доводиться, що неустойка має подвійну природу, виконуючи функції як виду забезпечення зобов'язання, так і міри цивільно-правової відповідальності, та може нараховуватися у виді пені або штрафу, або, як правило, з одночасним їх нарахуванням. Також роз'яснено механізм зменшення неустойки, питання застосування позовної давності тощо.

Ключові слова: кредитні спори, неустойка, пеня, штраф, позовна давність.

Ткачук А. С., Ткачук А. О. Кредитные споры: некоторые спорные вопросы взыскания неустойки

Аннотация. В статье исследуются проблемные вопросы применения законодательства и судебной практики, касающиеся взыскания неустойки за неисполнение или ненадлежащее исполнение кредитного обязательства. Разъяснены определенные принципы, в соответствии с которыми осуществляется правовое регулирование обязательственных правоотношений сторон. Доказывается, что неустойка имеет двойственную природу, выполняя функции как вида обеспечения обязательства, так и меры гражданско-правовой ответственности, и может начисляться в виде пени или штрафа, или, как правило, с одновременным их начислением. Также разъяснены механизм уменьшения неустойки, вопрос применения исковой давности и т. п.

Ключевые слова: кредитные споры, неустойка, пеня, штраф, исковая давность.

Tkachuk O. S., Tkachuk A. O. Credit Disputes: Some Disputable Issues of Penal Sum Vindication

Summary. The article deals with the issue of application of legislation and court practice concerning penal sum vindication for non-execution or inappropriate execution of credit obligation. Clarification was provided concerning certain principles according to which legal regulation of parties' obligatory legal relations is executed. The author proves that penal sum has double nature. It has functions of obligation provision type as well as the measure of civil and legal liability. It can be calculated in the form of mulct or fines, as a rule, with their simultaneous calculation. Clarification was also provided concerning mechanism of penal sum decrease and issue of claims prescription etc.

Key words: credit disputes, penal sum, mulct, fine, claims prescription.